

תרבות: גלריה • אמנות

מוזיאון בר־דוד נפתח מחדש. התערוכות מהדהדות ביטחון שהתערער

האמנית גבריאלה וילנץ מתרגמת נסיעה פסטורלית
ומאיימת בכביש הצפון, נעם אדרי בקריצה צינית לקיבוץ
ילדותה

נעמה ריבה לעקוב

16 בנובמבר 2025

כביש הצפון, העובר ברובו בסמוך לגבול ישראל-לבנון, הוא אחת מהדרכים האחרונות בארץ שבהן יש תחושה של נסיעה בזמן לשנות ה-80 או ה-90, תקופה שבה עדיין היו כבישים מפותלים עם נתיב אחד לכל כיוון. זו דרך שמתחשבת בתוואי הטופוגרפיה יותר מאשר בנהגים, בשונה מכבישים רבים אחרים בצפון שהלכו והתרחבו, הפכו

לאוטוסטרדות. כעת לאחר תקופה ארוכה של חוסר שקט ומלחמה, האזור חזר לקדמותו, לפחות למראית עין. מקום לא מופר, יער עבות שמוביל ליישובים וקיבוצים, שלרגלים, במיוחד בשעת שקיעה, מרגיש כמו חו"ל. אחד מהקיבוצים הוא קיבוץ ברעם, בואכה אצבע הגליל, ובתוכו מוזיאון בר־דוד — מוזיאון האמנות המוכר הצפוני ביותר בישראל.

מוזיאון בר־דוד הוא אחד מארבעת המוזיאונים הקיבוציים הבולטים לאמנות — לצד המשכן לאמנות בעין חרוד, מוזיאון וילפריד בקיבוץ הזרע ומוזיאון אורי ורמי נחושתי באשדות יעקב. הוא היה סגור במשך שנתיים מאז 7 באוקטובר, וגם נפגע פגיעות הדף מטילים שנפלו בקיבוץ. בסוף השבוע שעבר הוא נפתח מחדש תערוכות חדשות שאצר אבי איפרגן, מנהל המוזיאון בעשור האחרון. איפרגן שהגיע לקיבוץ עם גרעין הנח"ל, היה אמן במשך שנים רבות ומונה לתפקיד האוצר לאחר ש"התפנתה משרה", כלשונו.

"הנסיעה לברעם מחדדת חושים. הסביבה פסטורלית,

ומצד שני ידוע שמסוכן. רואים מיגוניות, פילבוקסים ועוד אלמנטים ביטחוניים. זה היה כך לפני 7 באוקטובר"

האמנית גבריאלה וילנץ

האמנית גבריאלה וילנץ היתה אמורה להתחיל בהצבת התערוכה "מיגוניות" ב-8 באוקטובר 2023. היא נכנסה להקפאה וכעת, עם הפתיחה, שם התערוכה שונה ל"נוף מוגן". בחלל התערוכה ישנו מוצג שדומה למיגוניות שלא היה אמור להיות בהצבה המקורית. התערוכה התגבשה כשווילנץ התגוררה עם בן זוגה וילדיהם בקיבוץ חניתה, שגם הוא נמצא בסמוך לכביש הצפון, שאותו עזבו שלושה חודשים לפני 7 באוקטובר לחיפה. "הנסיעה באזור של חניתה ולכיוון ברעם מאוד מחדדת את החושים. מצד אחד זו סביבה מאוד פסטורלית, ומצד שני נמצאים במקום שידוע שהוא מסוכן. לאורך הנסיעה בכביש רואים מיגוניות, פילבוקסים ועוד אלמנטים ביטחוניים, וזה היה כך עוד לפני 7 באוקטובר", אומרת וילנץ.

המוצג שהוכן לפני המלחמה הוא הפילבוקס, שבנוי מעץ שמחופה שכבת צמנט דקה שמקנה לו מראה מציאותי. בפנים היא עיצבה את האובייקט הביטחוני כמו קפלת תפילה. תקרת הפילבוקס הפנימית עוצבה ככיפה והמבקר יכול לשבת ולהאזין לעבודת סאונד באורך שש דקות שאותה ערכה עם חורש רם, וכוללת קול מואזין, הכרות קול נדרי ומזמורים כנסייתיים.

האובייקט שהתווסף לתערוכה לאחר 7 באוקטובר קרוי "מיגוניות". לפני כחצי שנה, איפרגן שאל את וילנץ אם היא רוצה לעדכן את התערוכה. "רציתי לפסל מיגוניות מחומר שמדמה עור, כך שיווצר אובייקט חלש, עדין ודק. בעבר עבדתי עם לטקס וזה נראה לי חומר מתאים". ציפוי קירות המיגוניות ארך שלושה חודשים. "על כל קיר מרחתי 20 שכבות של חומר והוא קיבל את הטקסטורה של המיגוניות. כשהשכבות התייבשו קילפתי אותן. בחלל המוזיאון הרכבתי את היריעות על קונסטרוקציית מתכת מינימלית. התוצאה מאוד מטעה. רק כשממש מתקרבים מבינים שמדובר בחומר שברירי כל כך. נוצר מקום חי, העור מזדקן ונושם".

בתערוכה של וילנץ יש עבודות רבות נוספות. אחת, קטנה, תלויה לצד המיגוניות. זו עבודת קולאז' צילומית שמורכבת מ-300 צילומי סטילס שמתעדים את המוצג ליד חניתה. "מזג האוויר משתנה, הצמחייה, מדי פעם עובר כלב. מה שלא משתנה זה המוצג המזדקן — סמל לצבא הנוכח ולחשש התמידי. זה השתנה לגמרי כמובן בשנתיים האחרונות, כשהבנו כמה כל אמצעי הביטחון רעועים".

תחושת שייכות

תערוכה נוספת, שכוללת 35 ציורים גדולים למדי של האמנית נעם אדרי, מוצגת בקומה העליונה של המוזיאון וקריוה "יום אדום", על שם אחד הציורים בתערוכה. "התערוכה של אדרי לא היתה אמור להיות עם וילנץ, אבל שתיהן יחד ולצד יעל תורן מהדהדות את מושג הזיכרון, הגוף והיעדרו", מסביר איפרגן. אדרי, בת קיבוץ רמת יוחנן, ציירה חלק מהציורים לפני 7 באוקטובר וחלק לאחר מכן. התערוכה היתה מתוכננת ל-2024 ונדחתה. הציורים מלאי צבע, חסרי שקט, פיגורטיביים, לא מדויקים. הם מתארים סביבת בלהות מחד ומנגד משדרים ילדיות וחופש.

אדרי נדדה לאורך חייה מישראל לבריטניה. כילדה נסעה עם הוריה ללונדון וגדלה שם לסירוגין מגיל חמש ועד 17. לאחר השירות הצבאי למדה בבצלאל ובהמשך בגולדסמית שבלונדון. בתקופת הקורונה היא ובן זוגה החליטו לחזור לקיבוץ. "בשנים האחרונות, מהקורונה, דרך ההפיכה ועד המלחמה, הקיבוץ איפשר תחושת שייכות. בהתחלה עברנו לשלושה ימים ונשארנו לנצח".

איפרגן כותב על הציורים ש"הם מתאפיינים בתנועה בין הקריקטורי לפיגורטיבי, תנועה שנצבעת בהומור ובגרוטסקיות ויוצרת חוויה מעורבת של תמימות ואימה. תחושה זו הלכה והתעצמה, ונעטפה בשכבה של מקבריות בציורים שנוצרו לאחר 7 באוקטובר".

את ביקורתית כלפי הקיבוץ בציורים או מחבבת אותו?

"הציורים הם כמו תיאור של קרוב משפחה, את רואה את כל הפאקים שלו ומחבבת אותם. את קצת צוחקת איתו וצוחקת עליו בחביבות. את לא מפחדת לבקר אבל את עושה את זה באהבה. אז הביקורת יוצאת הומוריסטית, ביקורת בונה שגם חוגגת את החסרונות.

"מהרבה בחינות הגרסה הקודמת של הקיבוץ היתה עדיפה", היא ממשיכה. "היו תמימות ופולקלור וכל מיני טקסים ומנהגים שכבר לא מתקיימים כמו פינת סודה. מצד שני זה היה חונק. פעם היו לי סיוטים כשכבר הייתי נערה והייתי מצוירת, שייקחו לי את הציורים והם יהיו שייכים לכל הקיבוץ. אני בדיוק הייתי בתקופת מעבר. נולדתי ב-1982, אז ביטלו את הלינה המשותפת".

אדרי יצרה אתר ייעודי ובו הסבר קולי לכל אחת מהיצירות. על "היום האדום", היא אומרת: "זה היה בקיץ. היינו מתלבשים באדום, אוכלים מאכלים אדומים. משחקים משחקים על טהרת הצבע האדום. לבשנו תחפושות באדום. רק בעיניים של אדם בוגר אני רואה את הסימבוליות של היום הזה. אני חושבת שזה בגלל שהי קל היה למצוא

מאכלים אדומים כמו ריבה, עגבנייה וג'לי. יותר קשה למצוא מאכלים כחולים. אבל אפשר למצוא ירוקים. יכול להיות שהגננות חשבו שזה יעורר את החושים. אנחנו הסתובבנו כל היום עם סרטים אדומים ונראינו כמו שבט ילדים נידח, משחקים במים שנראים כמו דם. ההמולה והרעש והשתוללות בתוך מרחץ הדמים הזה היו משהו שלא רצינו לפספס".

"מהרבה בחינות הגרסה הקודמת של הקיבוץ היו עדיפה. היתה תמימות ופולקלור וכל מיני טקסים ומנהגים שכבר לא מתקיימים כמו פינת סודה. מצד שני זה היה חונק"

האמנית נעם אדרי

את "מכונת הכלים", שעדיין קיימת בחדר האוכל הפעיל, היא ציירה כאובייקט שמח וכמעט אנושי. היא מתארת אותה כ"משאבה מטבולית שמזרימה פנימה והחוצה את כל מערכת ההזנה של הקיבוץ. זה היה מהפנט בגיל ארבע וגם בגיל 40. זה כמו הדופק של הקיבוץ. זה גם מקום מפגש בסוף הארוחה וחלק מטקס הארוחה הקיבוצית. כילדים ממש חיכינו שתסתיים הארוחה ונגיע עם המגש ונכניס כל דבר לחריצים המתאימים".

בציור "מקהלת הילדים" היא מנציחה את עמית שחר, חייל מילואים שנהרג בעזה. לדבריה, "זה היה אחד הדברים הכי יפים בקיבוץ. חודש או חודשיים לפני החג היינו מקבלים תפקידים ומתלהבים מכל סוג של תפקיד וכל פסוק. כשעמית שחר נפל זה היה שבר מאוד גדול. חיפשתי דרך להנציח ונזכרתי שהוא היה במקהלת הילדים והחלטתי שאני מציירת מקהלה ולוקחת ילדים מדורות שונים. הוא היה צעיר ממני ב-16 שנים והחלטתי לצייר אותו כסולן. הוא לובש בדיוק את אותם בגדים שתמיד לבש ועומד מתחת לטנא פרחים כשהאור מהתקרה מעליו מייצר מין הילה סביבו. כמו מלאך בג'ינס".

ארשת ייחודית

מוזיאון בר־דוד נפתח בתחילת שנות ה-80 והתבסס על אוסף האמנות שתרמו האספן משה בר־דוד ואשתו טובה לברעם. בתם רבקה היתה ממקימי הקיבוץ. בשנות ה-30 קשר בר־דוד קשרים עם אספני אמנות בחיפה וכן עם סוחרים אמנות ואוצרי מוזיאונים. הוא התרכז באיסוף אמנות יהודית וישראלית ובציירים גרמנים אקספרסיוניסטיים. האוסף מכיל בין היתר ציורים של מקס ליברמן, לסר אורי, מארק שאגאל ומרסל ינקו. אחרי מות אשתו ב-1974 החליט בר־דוד לתרום את האוסף שלו לקיבוץ. הארכיטקט

מנחם כ"ץ, קרוב משפחתו של משה בר־דוד, יליד ביז'ני וניצול שואה, תכנן בהתנדבות את התאמת המבנה, שהיה בית ילדים, לחלל תצוגה.

יש למוזיאון הקטן יחסית ארשת ייחודית בנוף המוזיאונים המקומי. הוא נושא סיפור ציוני־יהודי מובהק בכך שהוא משלב גם תערוכות קבע של פרטי יודאיקה וגם את ההיסטוריה המורכבת של הקיבוץ ששוכן ליד גן לאומי בירעם, היכן ששכן ישוב נוצרי מרוני בשם זה, שתושביו גורשו במלחמת העצמאות ולא הורשו לחזור. הוא היה יישוב יהודי בימי המשנה והתלמוד ומצויים בו שרידים של שני בתי כנסת שהיום נמצאים בשטח הגן הלאומי.

"אנחנו לא חיים בחרדה, אנחנו בהדחקה. ברור שבכל רגע

השקט יכול להיות מופר", אומר איפרגן. כדי למשוך קהל הוא שואף לעשות תערוכות שאין במקומות אחרים. התערוכה הבאה שתיפתח תעסוק במחזה "אל נקמות"

בית הכנסת הגדול והמפואר הוא בלב הגן ומבית הכנסת הקטן נותרו יסודות בלבד. העתק של משקוף הפתח נמצא במוזיאון, וכתוב עליו בעברית קדומה: "(יהי) שלום במקום הזה ובכל מקומות ישראל, יוסה הלוי בן לוי עשה השקוף הזה תבא ברכה במע(ש)יו(של)ום)". את המשקוף המקורי בזז מבקר צרפתי, ככל הנראה ויקטור גרן, שגם כתב על המקום בסוף המאה ה-19. כיום הוא נמצא במוזיאון הלובר. לאור תקדימי השבה רבים מהשנים האחרונות, גם מוזיאון בר־דוד יכול לדרוש את הפריט חזרה - ובמוזיאון אכן שוקלים לעשות זאת.

איפרגן החליט לפתוח את המוזיאון לאחר שיפוץ קל, בתקופה שבה הצפון החל לחזור לעצמו ולהתאושש. "אנחנו לא חיים בחרדה, אנחנו בהדחקה. ברור שבכל רגע השקט יכול להיות מופר", הוא אומר. כדי לחזור למשוך קהל הוא שואף לעשות תערוכות שאין במקומות אחרים. התערוכה הבאה שתיפתח למשל תעסוק במחזה "אל נקמות", שבה תציג האמנית אפרת רובינשטיין ציורים בעקבות המחזה.

